

28 maj 1946

Press och utrikespolitik i demokrati och diktatur

En av demokratins hörnstenar är pressens frihet, tidningarnas rätt att, med oväsentliga undantag, publicera varje nyhet och uttrycka varje åsikt. Denna frihet innebär icke blott att tidningarna inom det egna landet

får verka oberoende av staten. Publi- cister från främmande länder äger att fritt studera politiska, sociala och ekonomiska förhållanden och att meddela vad de iakttagit. Kritik i den utländska pressen av personer, lagar och institutioner i hemlandet anses som en naturlig sak. En demo- kratisk politiker är van vid bittra angrepp från sina egna landsmän och förstår att han icke heller i ut- landet är sakrosankt.

I diktaturen är pressen, liksom all opinionsbildning, behärskad av stats- ledningen. Den skall förkunna de idéer av vilka maktkoncentrationen rättfärdigas, vilket i praktiken blir de styrandes idéer, eftersom ideolo- gin utformas och tillämpas av härs- karna. Det är därför icke, såsom i de gamla enväldena, tillräckligt med en censur som hindrar kritik och stryker för de maktägande skad- liga nyheter; pressen måste tjänst- göra som en i den statliga byråkra- tin infogad propagandaapparat. Med diktaturen följer också en sträng övervakning av nyhetsförmedlingen till utlandet, utövd genom kont- roll över inresetillstånd, censur och utvisning av misshagliga journalister. Vidare reagerar den totalitära sta- ten genom åtgärder som i det följande skall beröras mot kritik och spridning av för regimen obehag- ligen uppgifter i främmande länder.

Dessa förhållanden är väl kända. Men deras konsekvenser är icke all- tid klart uppfattade, i varje fall icke inom demokratin. En sådan conse- kvens är att pressens uttalanden får en helt annan innebörd i en demo- kratisk, respektive en totalitär stat. I demokratin kan man utgå från att en allmän pressopinion avspeglar en betydande, om också icke med sä- kerhet allmän folkopinion, att en i pressen framförd mening har en viss stabilitet, att den enskilda tidningen ger uttryck åt en av ett antal per- soner hyst uppfattning. I diktatu- ren är detta icke fallet. Pressen är

enstämmig, men dess uttalanden be- höver icke stå i relation till någon opinion. Det kan hända att pres- sen uttrycker de härskandes avsik- ter, men det kan också hända att den uttrycker blott de avsikter som de härskande för tillfället vill antas hysa. Pressen kan, liksom en stats- man i ett hemligt samtal, lova, smickra, förtala och hota utan att binda sig. Den kan lova fred för att lugna stater som man bereder sig att överfalla, den kan hota med krig för att skrämja ett främmande folk utan vapnens makt. En press- kampanj kan vara avsedd för inre eller yttre konsumtion, dess utta- lögnaktiga, den kan vara ett led i en stort uträknad plan, vars mål det icke är möjligt att skönja, men den kan också dölja planlösheten bakom våldsamma utfall. Ingen stabilitet är säkerställd: genom några ord av härskarna förvandlas dagens vänner till morgondagens fiender och tvärt om. Vid ett visst mått av isolerin- kan nära nog vilka uppgifter som helst om utländska förhållanden spridas i det egna landet, liksom om det egna landet av hjälpredorna främmande länder.

Än viktigare är emellertid att re- lationerna mellan en totalitär och en demokratisk stat i frågor rörande pressen tenderar att få en egendom- lig och för demokratin riskabel ka- raktär. I diktaturen är det demo- kratiska statskicket och de idéer som verkar inom detta utsatt för permanent kritik — i och för sig en naturlig linje i regimen propaganda. De märkvärdiga former i vilka den- na kritik kan klädas, är väl bekanta; sålunda har de främsta diktatursta- terna — Ryssland, förut Tyskland och Italien — efter någon tid till- ägnat sig honnörsordet demokrati och förklarat att de i traditionell mening demokratiska staterna i själva verket icke är "äkta" demo- kratier. Denna kritik upptas av de partier som i skilda demokratiska länder företräder en diktaturideo- logi, och får härigenom större be- tydelse. Vidare angriper den tota- litära pressen, ledd av utrikesled- ningen, med speciell energi vissa staters press och allmänna opinion för att framtvunga en ändring i pres- sens hållning. För statsstyrelsen i demokratin finns i enlighet med statskickets principer inga möjlig- heter och ingen anledning till aktiv reaktion mot angrepp av vare sig det ena eller det andra slaget.

För den demokratiska pressen i demokratin — till skillnad från den press som i hägnet av folkstyrelsens frihet representerar totalitära staters synpunkter och intressen — är kri- tik av diktaturens idéer en självfal- len sak; den är så mycket mera an- gelägen som en verksam aktion mot de inhemska diktaturrörelserna för- utsätter en kritisk analys av de sam- hållsformer som de avser att upp- rätta. Man ledes därigenom med nödvändighet över till klander av den ordning som kännetecknar sär- skilda diktaturer. Nationalsocialis- men i Sverige kan ej gärna angrä- pas utan att dess tyska förebild be- aktas, kommunismen icke utan att hänsyn tas till dess förverkligande i Ryssland. Därjämte riktas mot dik- taturstaterna och deras politik er- inringar av principiellt samma be- skaffenhet som ständigt framförs mot skilda demokratier och som i dessa stater uppfattas som ett na- turligt inslag i ett fritt menings- skifte.

Den demokratiska kritikrätten er- kännes emellertid icke av de tota- litära regimerna. Man söker på olika sätt inskrida mot den: genom föreställningar hos regeringen, ho- telser om repressalier, våldsamt press- polemik. Delvis beror väl detta helt enkelt på ovana vid kritik; en dik- tator, som varje dag inom det egna landet hyllas som mänsklighetens utvalde, måste finna det irriterande att denna insikt icke delas av alla. Delvis sammanhänger det med att en diktatur, vilken hemma omedel- bart undertrycker varje tendens till missnöje, måste anse det naturligt att utåt använda samma taktik. Då dik- tatorerna är stora och mäktiga, be- traktar de det demokratiska "ovä- sendet" — för att begagna ett ut- tryck av Goebbels — som en oför- skämdhet, vilken omedelbart bör kvävas.

Inom demokratin grips man av oro inför denna reaktion. Bör icke pressen av omtanke om landets sä- kerhet visa försiktighet och återhåll- samhet? I sådana kriser som vi up- levvt under det senaste världskriget söker regeringen genom lagar, di- rektiv och övertalning förmå tidnin- garna till aktsamhet. I mindre kri- tiska lägen verkar regeringen blott genom förmaningar, men en tendens till frivillig mörkläggning, som i re-

587

587

gel säkerligen är förestavad av de bästa motiv, framträder inom pressen. Det gamla slagordet om att landet får betala de fönsterrutor som tidningarna slår sönder används i nutiden blott för att tygla den demokratiska pressen i förhållande till diktaturen.

Det allmänna resonemanget om pressens uppgifter i en demokratisk stat gäller även här. Det bör emellertid på några punkter utvecklas och modifieras.

Först en mera speciell anmärkning. Från diktaturhåll anmärkes

att pressen i demokratin ofta bygger sina uppgifter om den totalitära regimen på rykten eller i varje fall på icke officiella källor. Detta är riktigt. Men det är i huvudsak diktaturens egen skuld. Då en rad svenska tidningar på våren 1942 innehöll påståenden om tortyr av norrmän i nazistiska fångläger, sådes det att här förelåg obekräftade rykten, och sådana borde icke publiceras. Men det ligger i diktaturens väsen och, kan man tillägga, i den moderna människans respekt för vissa värderingar att officiella meddelanden icke lämnas om att man torterar människor, avrättar dem utan dom eller rannsaking för politiska brott eller likviderar dem för att de tillhör en viss ras eller religion. Vår avsky för nazismen berodde intill våren 1945 eller, om man så vill, intill Nürnbergprocessen väsentligen på rykten, ty tyskarna meddelade inte genom sina telegrambyråer att de pinade och dödade miljoner oskyldiga. Det kanske märkligaste med den moderna diktaturen är att den av ett slags oro inför den demokratiska humanismen icke är beredd att vidgå och ta ansvaret för sina egna handlingar; den respekterar med läpparna de levnadsregler som den i handling visar sig förakta.

På reflexioner av denna art finns i den demokratiska opinionen ett svar som i sin naivitet är ohyggligt. Om blott öppenhet uppnåddes i förhållandet staterna emellan, skulle, säger man, svårigheterna falla bort. Om diktaturen låte demokratiska tidningsmän få samma frihet som dess egna journalister åtnjuter inom demokratin, bleve farorna för missförstånd undanröjda och vägen vore

öppnad för ett samarbete utan friktion. Förstår man då icke att varje totalitär regim ständigt begär handlingar som ur demokratisk och humanitär synpunkt är förkastliga och att sekretessen alltså är nödvändig?

Huvudfrågan är om den demokratiska pressen i förhållande till diktaturen skall följa andra principer än i förhållande till främmande demokratiska stater. Svaret måste bli nej, om man icke önskar en demokratis självuppgivelse. En fri debatt är, principiellt sett, lika oundgänglig på denna punkt som på andra. Den är särskilt behövlig därför att varje demokrati i samtiden inom sin ram hyser rörelser vilkas inspiratorer är främmande diktaturer. Eftergivenhet betyder att dessa rörelser på grund av sina främmande förbindelser när en fördel gentemot de rörelser som stöder det egna statsskicket. Den innebär vidare att trycket utifrån blir allt starkare; vad som i dag anses vara korrekt blir i morgon klandervärd, och till sist vågar pressen icke alls uttala någon kritik eller meddela några misshagliga nyheter. Den för, slutligen, med sig att en fortgående kritik riktas mot de stater vilka som humanitära demokratier står oss nära, medan dimma höljer de totalitära regimer vilkas styrelsesätt är motsatsen till vårt eget.

Diktaturernas vilja att mörklägga den demokratiska pressen döljes ofta under formeln pressfred eller internationell presskontroll. Redan Napoleon I sökte under den korta fredsperioden 1802—1803 förmå den brittiska regeringen att undertrycka i England utkommande emigranttidningar. Då han icke lyckades, rasade hans officiella organ, Le Moniteur: "Man borde aldrig tillåta att utländska regeringar angripes, ty på detta sätt kan oansvariga personer förstöra förhållandet mellan staterna." Den engelske utrikesministern lord Hawkesbury (sedan lord Liverpool) svarade att

om kritik av främmande styrelser icke tillätes, vore all tryckfrihet upphävd; varje stat som ville utvidga sig på andra länders bekostnad eller som eljest ville begå en oförrätt mot andra skulle då vara säkrad mot avslöjanden och klander.

Senare diktaturer har gått på samma linje. Napoleon III sökte genom den brittiska regeringen lägga band på den engelska pressens frihet. Inom Nationernas förbund föreslog en diktaturstat (Polen) bl. a. inrättande av en internationell domstol som skulle döma tidningsmän vilka gjorde sig skyldiga till för freden farliga strävanden. På demokratiskt håll betonade man lösligheten i dy-

lika definitioner och nödvändigheten av total pressfrihet. Det nazistiska Tyskland arbetade — stundom med och stundom utan framgång — på pressöverenskommelser enligt vilka kritik av den nazistiska regimen i vederbörande länder skulle förhindras. Från ryskt håll har nyligen (jfr Göteborgs Handelstidning 23 mars 1946) hävdats att endast falska demokrater vore motståndare till all censur; en statlig eller mellanfolklig kontroll borde upprättas över pressen för att hindra krigshets och politiskt förtal mot fredsälskande stater.

Det egendomliga i förslag av senast antydd art är uppenbart. Pressen, men icke statsledningarna, skulle ställas under internationell kontroll! I realiteten måste en vare sig statlig eller mellanfolklig kontroll innebära att diktaturerna skulle kunna påfordra ingripanden mot den demokratiska pressen, medan de själva ginge fria — ty tanken att exempelvis den ryska statsledningen inför en internationell domstol skulle svara för sina tidningars uttalanden är orimlig. I sämsta fall skulle en "pressfred" leda till det läge vilket fil. dr Johannes Wickman träffande karakteriserat (Pressen och freden, 1940): "En presentente mellan en totalitär stat och ett land där yttrandefriheten ännu inte är helt förlopad avser att ge det sistnämnda landet en genom sin ofullständighet falsk bild av den totalitära grannens politik, att skapa en falsk trygghetskänsla, som insöver vaksamheten och bereder marken för överrampningar — detta i fredens och de vänskapliga förbindelsernas namn." I bästa fall skulle helt enkelt den demokratiska pressen kontrolleras, medan den totalitära lämnades "fri", dvs. världen skulle bevittna det fantastiska skådespelet att totalitära regimer i utlandet lyckades införa censur över den demokratiska, av staten principiellt obundna pressen.

Herbert Tingsten.

(Föregående artiklar i denna serie, som härmed avslutats, var införda den 19, 22 och 25 maj.)

60
52
71
188

185
183
368